

Регіональні проблеми природокористування

УДК 332.135:334.711:502.7

П.М. Скрипчук

Екологічна сертифікація територіально-господарських систем: концептуальні положення та економічний механізм запровадження

Наведено концептуальні положення екологічної сертифікації об'єктів навколишнього природного середовища і територіально-господарських систем, суть якої полягає у системному їх дослідженні з допомогою процедури екологічного аудиту існуючих і таких, що необхідно розробити, законодавчо-нормативних документів, міжнародних регламентів та угод (закони, стандарти, нормативи екологічної безпеки, показники якості життя/забезпечення тощо). Розроблено організаційно-економічні механізми і етапи для запровадження екологічної сертифікації у сфері природокористування і щодо територіально-господарських систем, аргументована її актуальність та практична значимість.

Ключові слова: екологічна сертифікація, еколого-економічні механізми, концептуальні положення, територіально-господарська система.

Проблеми природокористування і природоохоронної діяльності можуть бути вирішені через запровадження загальнонаукової парадигми принципово нових – синергетичних підходів у різних галузях знань. Стале функціонування економічних, соціальних, екологічних систем нині забезпечується процесами речовинно-енергетичного обміну, положеннями щодо використання природного капіталу та інформаційним обміном (наприклад, інформація про відповідність об'єктів навколишнього природного середовища (НПС) і територій сучасним вимогам розвитку людської цивілізації). Саме тому в сучасних умовах світової економіки концептуальні питання просторового розвитку обумовлюються факторами прояву конкурентних переваг, у ролі яких виступає виробнича інфраструктура, а на сьогодні – природний капітал, зокрема і регіональний, як ресурс подальшого розвитку і життєзабезпечення населення.

Одним із завдань на рівні регіонального природокористування і природоохоронної діяльності є раціональне використання природного капіталу. Механізмом реалізації такого завдання є зокрема екологічний менеджмент та його інструменти: екологічний аудит та сертифікація якості НПС.

Світовий та досвід нашої держави засвідчує позитивні сторони екологічної сертифікації продукції, послуг, лісів та земель сільськогосподарського призначення. Відомий також досвід вартісної оцінки екологічних функцій лісів через торгівлю лісовими вуглецевими сертифікатами на ринку прав на викиди парникових газів [1]. З цього приводу в Україні розробляються концепції та програми щодо: регіонального розвитку, екологічної політики України, розвитку інформаційного суспільства, безпеки адміністративно-територіальних одиниць, для вирішення яких доцільне, на нашу думку, використання екологічної сертифікації продукції, послуг, об'єктів НПС та в цілому у сфері природокористування [2–12]. Але і досі в Україні відсутні єдині та системні методологічні підходи до екологічної сертифікації як комплексної науки про еколого-економічні, соціальні, методичні, нормативні, метрологічні та інші засади її розвитку.

© П.М. Скрипчук, 2009.

Метою публікації є розробка концептуальних положень екологічної сертифікації об'єктів НПС і територіально-господарських систем (ТГС) як цілісної методології екологізації економіки, запровадження інновацій та інвестицій у контексті сталого розвитку регіонів. Такі методичні засади враховують світові тенденції у: функціонуванні і оцінці природного капіталу; розвитку екологічних менеджменту, маркетингу, аудиту, стандартизації, сертифікації; інформаційної та економіки природокористування; процесів глобалізації, кооперації, спеціалізації в економіці держави; екологізації нормативного забезпечення і технічного регулювання світової економіки, врахування вимог СОТ, ЄС, Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) тощо.

Ефективність міжнародного співробітництва для нашої держави безпосередньо залежить від гармонізації законодавчо-нормативної бази в галузі інновацій, що забезпечує конкурентоспроможність продукції, послуг та врешті і національної економіки. За умов глобалізації для України немає іншого вибору, як розробляти модель інноваційно-інвестиційного розвитку економіки. Пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні складаються із стратегічних і середньострокових та можуть бути вирішені в тому числі і за допомогою сертифікації систем менеджменту, екологічної сертифікації продукції, послуг, окремих об'єктів НПС і в цілому територіально-господарських систем (зокрема, наприклад: високотехнологічних виробництв; екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва в тому числі земель сільськогосподарського призначення; екологічної сертифікації лісів, окремих ресурсів і територій тощо).

Необхідно поєднати досягнення природних і економічних наук з тим, щоб усунути їх відірваність у вивченні складових об'єктів НПС, ТГС та їх взаємозв'язків. Для цього доцільно використовувати екологічну сертифікацію як менш суб'єктивну науку, оскільки вона використовує процедуру екологічного аудиту, всі відомі методики вивчення стану НПС, проводиться незалежною (третьою стороною) тобто спрацьовують фактори: синергетики, системності, достовірності, неупередженості, науковості, достатності, інформативності та ін.

Екологічна сертифікація об'єктів НПС і ТГС полягає у системному їх дослідженні за допомогою процедури екологічного аудиту існуючих і таких, що необхідно розробити, законодавчо-нормативних документів, міжнародних регламентів та угод (закони, стандарти, нормативи екологічної безпеки, показники якості життєзабезпечення тощо). В результаті висновків аудиту і порівняння існуючої та альтернативної – інноваційно-інвестиційної моделі розвитку суб'єктів економіки, якості об'єктів НПС, функціонування в цілому ТГС формують висновки про відповідність (аналітичні та інтегровані якісні показники) під науково обґрунтований спосіб стабілізації стану довкілля, а в подальшому його збереження і невиснажливе використання [2; 4; 12]. Сутність означення сертифікації як перевірки на відповідність, а в даному випадку екологічної, передбачає перевірку на відповідність фактично до всіх видів стандартів (що стосуються екологічної, економічної, соціальної сфери, оскільки процеси, що відбуваються у ТГС, – взаємопов'язані).

Стратегічні положення екологічної сертифікації полягають у створенні належних умов для розвитку економіки у відповідності до вимог: євроінтеграції, екологізації економіки, врахування положень інноваційно-інвестиційного розвитку, проведення єдиної політики у галузі метрології, стандартизації, сертифікації та акредитації.

Розвиток екологічної сертифікації включає такі етапи:

1. Розробка Концепції екологічної сертифікації продукції, послуг, об'єктів НПС і ТГС в Україні.

2. Формування стратегій, сценаріїв становлення і розвитку, мети і завдань екологічної сертифікації.
3. Постановка завдання, формування об'єктів та предмета досліджень.
4. Формування процедури досліджень, еколого-економічних механізмів запровадження.
5. Розробка, апробація методик екологічних аудиту об'єктів НПС, ТГС, адміністративних одиниць з метою сертифікації.
6. Оцінювання економічних, екологічних, соціальних та в цілому синергетичних ефектів щодо стану і функціонування ТГС.
7. Управлінські заходи із корегування ситуації.

Методологічними засадами запровадження екологічної сертифікації прийнято вважати: вивчення світового досвіду; напрацювання методик, теоретичних основ і понятійного апарату; розробку організаційно-економічних механізмів запровадження (рис. 1).

Зокрема, для запровадження екологічної сертифікації ТГС необхідно виконати такі положення та організаційно-економічні механізми: розробити законодавчо-нормативні документи з організації процедури проведення екологічної сертифікації; розробити інституційну інфраструктуру; напрацювати методики розрахунку платежів за процедуру екологічної сертифікації об'єктів НПС і ТГС; розробити і запровадити процедуру екологічної сертифікації як завершальну ланку в системі державного еколого-економічного контролю, де запобіжним блоком є екологічна експертиза і аудит (рис. 2); законодавчо закріпити механізми стимулювання суб'єктів господарювання для впровадження екологічно безпечних технологій та сертифікації об'єктів НПС і ТГС; розширення повноважень органів місцевого самоврядування у формуванні та виконанні бюджету; розвиток у зміцненні їх фінансової бази шляхом закріплення за місцевими бюджетами частки загальнодержавних надходжень; розробка положень, які законодавчо закріплюють схеми, методики екологічної сертифікації та акредитацію органів з оцінки відповідності; перегляд, уточнення, розмежування функцій прав та обов'язків центральних і регіональних органів державної і виконавчої влади з питань регламентації комплексної природоохоронної діяльності на територіях; законодавчо закріпити типи екологічного маркування продукції, що виробляється на сертифікованих територіях; розробка методик розрахунку платежів підприємств та організацій, що ведуть діяльність на сертифікованих територіях; встановлення розмірів пільг інвесторам і власникам об'єктів НПС за екологічну сертифікацію продукції, сільськогосподарських земель, лісів, територій та відповідне господарювання; визначення переліку та розміру граничних ставок місцевих податків і зборів; створення наукових, консалтингових та інших формувань, які проводять добровільні екологічний аудит, сертифікацію тощо.

Для запровадження екологічної сертифікації ТГС на різних рівнях також необхідно провести:

1. Реформування податкової і фінансової сфери:

- проведення фінансово-кредитної та податкової політики в напрямку створення оптимальної системи оподаткування та пільг як для суб'єктів господарювання так і адміністративних утворень;
- реформування механізму фінансування природоохоронних заходів з метою вигоди суб'єктам підприємницької діяльності ініціації впровадження екологічно безпечних методів господарювання;
- створення системи кредитування місцевих органів влади, виробничих підприємств, організацій для стимулювання запровадження екологічної сертифікації (технологій, «зеленого бізнесу і туризму», соціально орієнтованого бізнесу тощо);

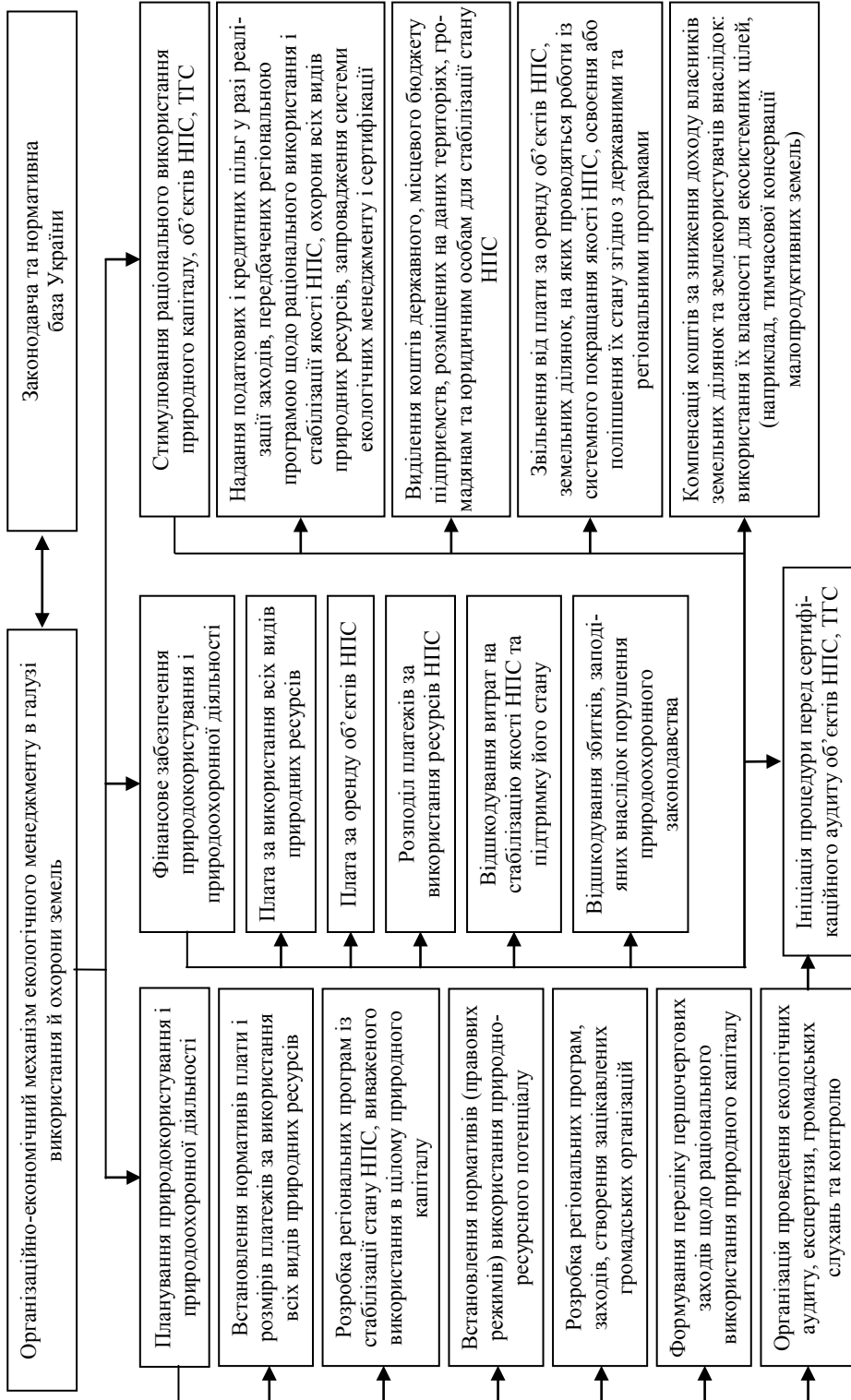

Рис. 1. Структурна модель організаційно-економічного механізму екологічного менеджменту з метою запровадження екологічної сертифікації ТПС.

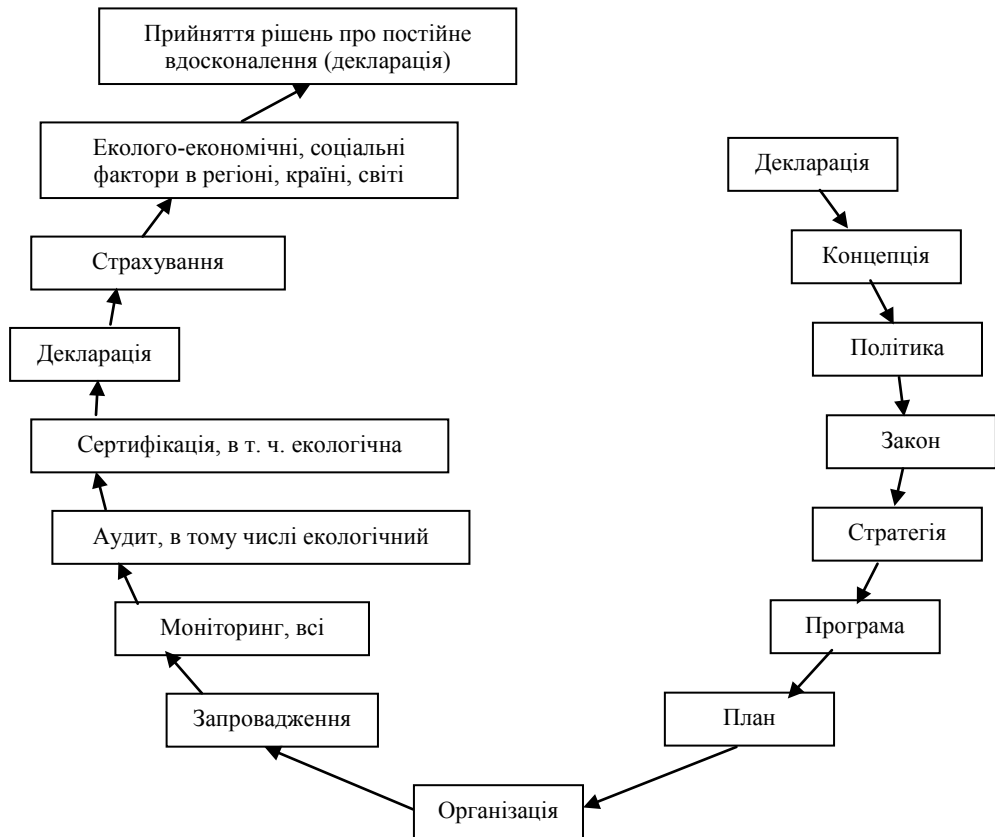

Рис. 2. Концептуальні етапи запровадження екологічної сертифікації через реалізацію природоохоронної системи – екологічні: аудит – сертифікація – страхування

- надання права місцевим (регіональним) органам влади накопичувати кошти для вирішення еколого-економічних питань у сумі (як пропозиція, що може бути диференційована у регіонах) до 60% та більше за рахунок порушників природоохоронного законодавства;
- запровадження податкових знижок на прибуток у розмірі, наприклад, 30% від природозберігаючих витрат, проведених за рахунок прибутку підприємств та організацій, що функціонують у складі сертифікованих ТГС;
- диференціація цін на сировину та продукцію, що виробляється на сертифікованих територіях, першочергово на сільськогосподарську продукцію («біологічна», сировина та продукція, що не є генетично модифікованою, тощо), а в подальшому – на послуги з туризму, рекреації, операції з нерухомістю;
- запровадження безвідсоткових, низьковідсоткових позичок на проведення екологічної сертифікації;
- створення системи екологічного страхування з метою акумулювання фінансових коштів на вирішення питань сертифікації.

2. Трансформацію інноваційно-інвестиційної діяльності, яка передбачає:

- запровадження спеціальних режимів до інноваційно-інвестиційної діяльності у складі сертифікованих ТГС;
- стимулювання лізингової і концесійної діяльності на сертифікованих територіях з метою закріплення статусу та відповідної якості НПС;

- створення спеціально сертифікованих територій з метою інвестування під екологічно виважені проекти (наприклад, вирощування дитячого харчування тощо).

Переваги від запровадження екологічної сертифікації об'єктів НПС і ТГС, як нової ідеології управління природокористуванням і природоохоронною діяльністю в Україні, будуть відображені в:

- розвитку екологічної сертифікації, яка вирішує проблеми розвитку регіонів, альтернативні варіанти розвитку, спрямовані на захист екології, збереження ресурсів, створення глобальних інновацій здатних здійснити технологічний прорив як протистояння неоліберальній практиці світової економіки [13];
- створенні ефективної системи екологічного менеджменту в адміністративних утвореннях, формування інформаційного простору щодо збереження і раціонального використання НПС, зменшення екологічних загроз та ризиків;
- змішаному (державне та приватне) фінансуванні через процедуру екологічного аудиту та сертифікацію (переважно за схемою сертифікації третьою стороною);
- зростанні кількості та ділової активності підприємств, які ведуть екологічно орієнтований бізнес;
- досягненні значного прогресу в питаннях росту екологічної свідомості споживачів;
- створенні теоретико-методологічних та практичних засад для сталого функціонування адміністративних одиниць, ТГС, інформування органів влади, громадськості та бізнесу про безпеку і фактичний стан, ризики, пов'язані з використанням об'єктів НПС;
- напрацюванні стратегій у відповідності методології сталого розвитку, реформуванні та вдосконаленні законодавчо-нормативних положень екологічного менеджменту в напрямку системного обліку природного капіталу держави, випереджувальної стандартизації та сертифікації;
- удосконаленні системного екологічного управління ТГС завдяки включенню екологічної сертифікації до програм розвитку підприємств та регіонів;
- формуванні інформаційного простору, послідовному зниженні екологічних ризиків, ощадливому використанні природного капіталу країни;
- значному прирості інвестиційної привабливості завдяки прозорості інформації про стан природоресурсного потенціалу;
- сприянні вільному руху товарів на державному та світовому ринках завдяки виконанню визначеної у ISO/IEC вимоги: один стандарт – одне випробування (вимірювання) – один сертифікат (ISO – Міжнародна організація зі стандартизації, IEC – Міжнародна електротехнічна комісія);
- пропозиції новітніх напрямів розвитку регіонів, у тому числі „зеленого” бізнесу та гарантування збереження НПС суб'єктами природокористування (обґрунтування зменшення впливу на НПС);
- забезпеченні впровадження науково-технічних досягнень, добросовісної конкуренції, уникнення дублювання вимірювань і випробувань різними системами моніторингу;
- збільшенні дохідної частини бюджетів усіх рівнів завдяки зростанню виробництва, інвестиціям, прозорим правилам фінансової політики;
- балансі інтересів держави і бізнесу з питань охорони і раціонального використання НПС.

Закордонна практика свідчить про те, що екологічна сертифікація набула найбільшого розвитку в сфері продукції та послуг, про що свідчить досвід Німеччини, Японії,

Франції, Кореї, Канади, Австралії, Європейського Союзу та інших країн. Розробка ж концептуальних положень, вимог до екологічної сертифікації лише окремих груп товарів відбувається в ISO, CEN (Європейський комітет зі стандартизації), COT, ГАТТ/СОТ, Європейській економічній комісії ООН (UN/ECE), ООН та інших організаціях. Щодо об'єктів НПС і ТГС, то спостерігаються, наприклад, перші напрацювання із сертифікації лісів та земель сільськогосподарського призначення, які узгоджуються із вимогами стандартів НАССР (Системи контролю критичних точок) [1; 3; 11; 12].

Отже, сучасна система світового господарства виросла з ринку, а тому вона є ринковою системою, тобто конкурентним середовищем. Водночас міжнародна економіка не може бути нерегульованою, некерованою, непланованою, немодельованою, невідкритою, не інтегрованою системою, про що свідчить практика. В іншому разі сучасне світове господарство (міжнародна економіка) не існувало б. Оскільки Україна обрала шлях ринкового реформування власної національної економіки, а значить, і поступового входження її до сучасної системи світового господарства, то їй необхідно інтегруватися насамперед із розвиненими країнами щодо цілісної системи міжнародної економіки, складовими підсистемами якої є: єдина економічна, правова, технологічна, технічна (метрологія, стандартизація, сертифікація), екологічна та соціально-культурна складові. Такі підсистеми сучасного світового господарства, взаємодіючи між собою, сприяють розвитку, зміцненню, вдосконаленню складної системи міжнародної економіки. А це означає, що рівень досконалості названих підсистем та конкретні їх складові (економічна, екологічна, технічна та соціальна) використовують екологічну сертифікацію продукції, послуг, об'єктів НПС і ТГС), що визначає масштаби, глибину й ефективність здійснюваних інтеграційних процесів у світі.

В подальшому необхідно розробити законодавчо-нормативні і методичні основи екологічної сертифікації на галузевому рівні та щодо складових ТГС, доопрацювати проект Концепції екологічної сертифікації [2], внести правки і доповнення фахівцями у різних галузях.

Список використаних джерел

1. Кузминых Ю. В. Экономические основы формирования рынка экологических услуг в РФ (на примере лесных углеродных сертификатов) : автореф. дис. на получение научного ст. д-ра экон. наук / Ю. В. Кузминых. – Москва, 2005. – 34 с.
2. Скрипчук П. М. Концептуальні засади екологічної сертифікації в Україні / П. М. Скрипчук // Матеріали науково-технічної конференції «Системи – 2008: метрологія, стандартизація, сертифікація» (до 40-річчя створення ДП НДІ «Система», 30-31 жовтня 2008 р., м. Львів). – С. 228-231.
3. Скрипчук П. М. Теоретичні засади екологічної сертифікації територій / П. М. Скрипчук // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2007. – № 2. – С. 28–36.
4. Скрипчук П. М. Організаційно-економічні основи стимулювання розвитку метрології, стандартизації та сертифікації / П. М. Скрипчук // Економіка і держава. – 2008. – №10. – С. 43-46
5. Скрипчук П. М. Екологічна сертифікація як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції / П. М. Скрипчук // Економіка України. – 2006. – №3. – С. 55-63.
6. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» // Відомості Верховної Ради. – 2007. – №12. – С. 102 -118.

7. Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» // Відомості Верховної Ради – 2002. – №48. – С. 1066-1071.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року №1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – С. 36-78.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 79. – С. 171-179.
10. Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг), затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 447-р // Офіційний вісник України. – 2002. – №34. – С. 238-243.
11. Концепція системи стандартизації та нормування у сфері сталого землекористування / за ред. С. А. Балюка ; Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського» УААН. – Харків, 2005. – 28 с.
12. Оцінка екологічної безпеки осушуваних сільськогосподарських земель / [П. М. Скрипчук, О. І. Бондар, В. В. Рибак та ін.] ; Державна академія Мінприроди України. – К., 2009. – 325 с.
13. Щербак В. Аналіз глобалізаційного циклу на засадах політекономічної практики / В. Щербак // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 82-91.

Скрипчук П.М. Экологическая сертификация территориально хозяйственных систем: концептуальные положения и экономический механизм внедрения.

Приведены концептуальные положения экологической сертификации объектов окружающей естественной среды и территориально-хозяйственных систем, сущность которой заключается в системном их исследовании с помощью процедуры экологического аудита существующих и таких, что необходимо разработать, законодательно нормативных документов, международных регламентов и соглашений (законы, стандарты, нормативы экологической безопасности, показатели качества жизнеобеспечения и т. п.). Разработаны организационно экономические механизмы и этапы для внедрения экологической сертификации в сфере природопользования, в том числе и относительно к территориально-хозяйственным системам, аргументирована ее актуальность и практическая значимость.

Ключевые слова: экологическая сертификация, эколого-экономические механизмы, концептуальные положения, территориально-хозяйственная система.

Skrypchuk P.M. Ecological Certification of Territorial Economic Systems: Conceptual Positions and Economic Mechanism of Introduction.

Conceptual positions of ecological certification of natural environment objects and territorial economic systems have been presented. Its essence consists in their systematic them investigation by procedure of ecological audit, existing and such that it is necessary to develop, legislatively normative documents, international regulations and agreements (laws, standards, norms of ecological safety, indexes of quality of life-support and others). Organizationally economic mechanisms and stages for introduction of ecological certification in the field of nature use and in relation to the territorial economic systems have been elaborated, its actuality and practical meaningfulness has been proved.

Key words: ecological certification, ecological-economic mechanisms, conceptual positions, territorial economic system.

Надійшло 04.02.2009 р.